

nátıyjelermen de bahalanıwı múmkin. Olar obyektiv ideyalar, sonday-aq, óz-ózin biliwge qaratılğan arnawlı izertlewler járdeminde qalıptestirilip barıladı.

6. Jámiyet tárepinen tán alınıw ushın dawalargerlik dárejesi. Xızmet jolin rejlestirgende, dawalargerlik dárejesi reallıqqa sáykes keliwi zárúr. İnsannıń ishki kóz-qarasları haqıyqıy turmısqa sáykes kelmewi insannıń úmitsizlikke túsiwine, rejeler ózgeriwine hám adamda kútilmegen jaǵdaylar payda bolıwına alıp keledi.

7. Kásip haqqında maǵlıwmatlarǵa iye bolıw dárejesi. Belgili bir kásipke tiyisli maǵlıwmatlardıń buzılmaǵanlıǵına, tolıq emes hám bir tárepleme bolıp qalmawına itibar qaratıw lazım. Kásiptiń tek ǵana sırtqı kórinisine yaki bir tárepine qızıqtırıw úlken qátelege hám awmetsizlikke alıp keliwi múmkin. Mısalı aktyordı saxnada, kinoda kórgenimizde basqa, kúndelikli turmısta basqa. Jurnalistlerde hár kúni telewizion kórsetiwlerde shıǵa bermeydi, on minutlıq xabarlı tayarlaw ushın olar kop jaǵdaylarda maǵlıwmat toplaydı, arxivlerdi qayta isleydi, bir qansha adamlar menen sáwbetlesedi, bunnan tisqari tayarlanǵan maǵlıwmatlar basqa kásiplerleri tárepinen de efirge uzatılıwı múmkin. Belgili bir kásip iyesi qanday isler menen shuǵıllanatuǵınlıǵın biliw ushın jaslar kásipler boyınsha klassifikaciyalanǵan klasslar, túrler, bólimler hám toparlardı úyrenip olar arasındaqı baylanıstı túsiniwi lazım. Ata-analar hám oqıtıwshılardıń kópshiligi, sonday-aq kásipke baǵdarlawshı psixologlar jaslar ushın isenimli maǵlıwmatlar alıwǵa járdem beredi.

8. Meyillik. Meyillikler insandaǵı bos waqıtınıń kóp bólegin sarıplaytuǵın hám ózine unaytuǵın is-háreketlerde

payda boladı. Bular belgili bir qábiletler menen bekkemlenen qızıǵıwshılıqlarda kórinedi.

Ulıwma alǵanda kásip tańlawǵa tásir etiwshi faktorlardı ádette eki toparǵa birlestiremez: subyektiv hám obyektiv. Subyektiv faktorlarda qızıǵıwshılıqlar, qábiletler tiykarınan temperament hám xarakter ayırıqsha ahmiyetli sanaladı. Obyektiv faktorlarda tayarlıq dárejesi (úlgeriwi), densawlıǵı, kásipler álemi haqqındaqı maǵlıwmat dárejesi túsiniledi. Sociallıq xarakter menen obyektiv faktorlar júda tıǵız baylanısta boladı, mısalı ata-analardıń bilim dárejesi, social ortalıq, átiraptaǵılardıń pikirleri [3].

Kórsetilip ótilgen faktorlardan tisqari danıshpan atababalarımızda kásip-ónerli bolıwdıń áhmiyeti haqqında óz shıǵarmalarında aytıp ótken. Ullı enciklopidist alım Ibn Sinonıń pikirinshe adamlar óz tábiyatınan kelip shıǵıp kásip tańlasa maqsetke muwapıq hám hár bir insan ózine tán ózgesheliklerge iye, uqsas insanlar kemnen-kem jaǵdaylarda ushırasadı dep kórsetip ótken. Kayqawısta óziniń «Qabusnama» shıǵarmasında «Eger aqlıń bolsa óner úyren, sebebi ónersiz aql-bassız dene, jansız gewde sıyaqlı.... Háy perzentim, esińde bolsın, ónersiz adam hámıyshe paydasız boladı hám hesh kimge nápin tiygizbes» [1:8].

Juwmaqlap aytqanda joqarıdaǵı pikirlerdi analizlep qarasaq, kásip tańlawda tásir etiwshi bir neshe faktorlardı hám motivlerdiń quramalı process ekenligin, jaslardıń sociallıq hám jeke mıtájliklerine juwap beretuǵın kásipti durıs hám sanalı túrde tańlaw ushın olarǵa kásiplik bilimlerge iye tájiriybeli qánigeler járdemi kerek. Yaǵnıy psixologiyalıq-pedagogikalıq járdem, professional másláhátler hám xızmet basqıshlarında izbe-iz ótiwdi dawamlı túrde úyretip barıwımız áhmiyetli dep esaplaymız.

Ádebiyatlar

1. Abduraxmonov F.R., Abduraxmonova Z.E. Kasb psixologiyasi. -T.: 2014, 178-b.
2. Klimov E.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. -M.: «Akademiya», 2004, -S.304.
3. Baygajanova G.K. Faktori, vliyayuchie na professionalnoe samoopredelenie v yunosheskom vozraste. // Nauka i obrazovanie segodnya. 2019, -S.-115.

REZYUME. Maqolada ijtimoiy psixologiyadagi muammolardan biri yoshlarning kasb tanlashi, ulardagi individual xususiyatlar va unga ta'sir qiluvshi faktorlar ko'rib chiqildi. O'spirinlarning kasb tanlashida ota-onalar va o'qituvchilarning o'zni va ijtimoiy muhit haqida so'z yuritilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье одной из проблем социальной психологии является выбор карьеры молодыми людьми, их индивидуальные особенности и факторы влияния. Обсуждается влияние родителей и учителей и социальной среды на выбор профессии подростками.

SUMMARY. The article presents one of the problems of social psychology is the choice of a career by young people, their individual characteristics and influence factors. The influence of parents, teachers and the social environment is discussed on the choice of profession by adolescents.

BOLA SHAXSINING KOGNITIV RIVOJLANISHIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA'SIRI

M.A.Norbosheva – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

Termez davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: kognitiv rivojlanish, maktabgacha yoshdagi bolalar, raqamli texnologiyalar, raqamli faoliyat, raqamli qurilmalar.

Ключевые слова: познавательное развитие, дошкольники, цифровые технологии, цифровая деятельность, цифровые устройства.

Key words: cognitive development, preschool children, digital technologies, digital activities, digital devices.

Globalashuv jarayoni barcha sohalar va barcha yoshdagilarga o'z ta'sirini o'tkazayotganligi hech kimga sir emas. Zamonaviy axborot asrida inson kompyuter, planshet, smartfon kabi qurilmalar bilan tanishishni erta bolalikdan boshlamogda. Bolalarning ilk yoshdanoq raqamli texnologiyalar, gadjetlar bilan oshno bo'lishi qanchalik foydali yoki zararli ekanligi ko'pchilik mutaxassis (pedagoglar, psixologlar, pediatriklar, fiziologlar)larni o'ylantirmogda. Qaysidir ma'noda bolani rivojlanishiga yordam bermogda deguvchilar bo'lganidek, bola organizmi rivojiga zararli deb qaraydiganlar ham ko'pchilikni tashkil etadi.

Tadqiqotchilar (L.F.Obuxova, G.V.Soldatova, V.N.Shlyapnikov, S.Tisseron, E.O.Smirnova, M.V.Belousova va boshqalar) raqamli texnologiyalarning bolalar uchun foydalanish imkoniyatlari mavjudligining bir qator obyektiv sabablarini ta'kidlashmogda.

Tadqiqotchilar fikricha, go'dakligidanoq bolaga - kompyuter qurilmalaridan foydalanish jarayonini sezilarli darajada soddalashtirilgan sensorli ekran o'yinchoqlar olib berish, ota-onalar va kattalar o'zlarining qurilmalariga kirish zarurligini sezadigan va yosh avlodga o'rnak bo'ladigan xulq-atvor odatlarini namoyon qilish orqali imkoniyat yaratayotganligini aytishmogda.

Raqamli qurilmaning bola uchun jozibadorligi uni "ota-onaning ajralmas yordamchisi"ga aylantiradi, chunki u bolaga qulayligi, chalg'itishi va rivojlanishi uchun universal vosita, har qanday yoshdagi bolalar uchun ko'ngilochar va ta'lim tarkibini rivojlantirish, 3 yoshgacha bo'lgan bolalarga smartfonlar uchun ilovalar mavjudligi bunga misol bo'la oladi.

Turli yoshdagi bolalar tomonidan raqamli qurilmalardan foydalanish ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar, jumladan,

A.Abduqodirov, N.Begmatova, U.Xaliqova, S.Novoselova, G.Petku, S.Tisseron, R.Patslaf, M.Spitzer, G.V.Soldatova, V.N.Shlyapnikov, L.I.Elkoninova, E.O.Smirnova, M.V.Tendryakova, E.V.Gulyaev, Yu.A.Soloveva, E.A.Kulikova, N.V.Belinova, B.Xoffman, Z.Genc va boshqalar tomonidan o'rganilgan.

Ma'lumki, ushbu sohada bolalarning faoliyati turlari, kiber-xavfsizlik va Internetdagi xatarlar, raqamli texnologiyalarning bolalar rivojlanishi va o'qishi uchun ahamiyati va boshqa ko'plab masalalar tadqiqotchilar tomonidan o'rganilmoqda.

Tadqiqotchilar maktabgacha yoshdagi bolalarning raqamli texnologiyalar bilan o'zaro ta'sirining xususiyatlariga alohida e'tibor berishadi. Shunday qilib, internetni rivojlantirish jamg'armasining yaqinda o'tkazilgan tadqiqotida, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun shaxsiy kompyuterga qaraganda planshetni o'zlashtirish osonroq ekanligini ko'rsatdi, chunki ulardan foydalanish qulayroq (sichqoncha, klaviatura va boshqalar).

Interfeysning soddaligi va ko'p qirraliligi tufayli raqamli qurilmalar bolaning sevimli o'yinchog'iga aylanadi, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun asosiy faoliyat turi bu o'yin. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn aloqaga kelsak, aksariyat maktabgacha yoshdagi bolalar ularni zerikarli va qiziqmas deb bilishadi [3:82].

Raqamli texnologiyalar bolalarning kognitiv rivojlanishiga qay darajada ta'sir qilishi masalasi katta qiziqish uyg'otmoqda. Ushbu muammoni hal qilish uchun kamida ikkita yondashuv mavjud.

Birinchi qarashga ko'ra (S.Tisseron, R.Patslaf, M.Spitzer, L.I.Elkoninova, E.O.Smirnova, M.V.Tendryakova va boshqalar) raqamli texnologiyalarni bolalarning kognitiv rivojlanishiga ta'siri salbiy. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, kompyuter ma'lumot olish vositasi emas, balki iste'mol qilish, mustaqil kasbga aylanadigan hissiy taassurotlar manbai bo'lib qoladi.

Kompyuter ekrani tobora jismoniy faollikni, obyektiv va ishlab chiqarish faoliyatini, o'yinni, kattalar bilan yaqin aloqa o'rini bosadi (E.O.Smirnova). Raqamli texnologiyalardan, ayniqsa, bolalikda, haddan tashqari ko'p foydalanish, miyaning plastmassasidan kelib chiqqan holda, "raqamli demans" yoki "raqamli demans" deb ataladigan rivojlanish kabi jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin, bu avvalambor, o'zlarining aqliy qobiliyatlaridan foydalanishni cheklash bilan tavsiflanadi. Chunki harakatlarning bir qismi kompyuter tomonidan amalga oshiriladi (M.Spitzer).

Ushbu nuqtayi nazarga amal qilgan olimlar, maktabgacha yoshdagi bolalarning kundalik hayotiga raqamli texnologiyalarni joriy etishga yo'l qo'ymaslikka chaqirmoqda. Shu bilan birga mutaxassislar raqamli texnologiyalardan nafaqat kompyuterlar, planshetlar va smartfonlarga, balki televizorlarga ham murojaat qilishadi va pedagoglar hamda ota-onalar jamoalariga xuddi shunday ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni tavsiya etadilar.

Ularning asosiy isboti shundaki, bolalar ijodiy o'yinlarga, atrofdagi dunyoni va barkamol rivojlanishni ta'minlaydigan boshqa tadbirlarni o'rganishga kamroq vaqt sarflaydilar.

Muammoni tushunishga asoslanib, fransuz olimi S.Tisseron ota-onalar va o'qituvchilar uchun "3/6/9/12: kompyuter qaramligiga yo'l qo'ymaslik kerak" nomli tavsiyalar dasturini ishlab chiqdi.

Ushbu dastur bolalar tomonidan raqamli texnologiyalardan foydalanishning asosiy qoidalarini o'z

ichiga oladi: bolaning kompyuter va televizor ekrani oldida o'tkazadigan vaqtini cheklash, Internet va ijtimoiy tarmoqlar bilan tanishish uchun yosh chegarasi, yoshga qarab bolalar uchun mavjud bo'lishi mumkin va foydali bo'lishi mumkin bo'lgan raqamli faoliyat turlari ko'rsatilgan [7:23].

Maktabgacha yoshdagi bolalarga kelsak, ular uchun raqamli faoliyatning asosiy turi bu o'yin bo'lib, uni tadqiq qilishda tadqiqotchilar katta e'tibor berishadi. Mutaxassislar virtual o'yin an'anaviy o'yinning analogi emas degan xulosaga kelishadi va kompyuterning o'zi madaniy obyekt sifatida o'yinchoq emas - bu pleyer va o'yin o'rtasidagi bo'shliqqa kirib boradigan murakkab "qurilma / qurol" (L.I.Elkoninova, I.S. Grigorev).

Boshqa narsalar qatorida, psixologlar virtual o'yinlarga haddan tashqari ishtiyoq bilan yashirin xavflardan qo'rqishadi. E.K.Yaglovskaya maktabgacha yoshdagi bolalar orasida tadqiqot o'tkazadi. Kvestlar va arkadalar kabi o'yin turlarini yaxshi ko'radigan bolalar, umuman kompyuter o'yinlarini o'ynamaydigan tengdoshlariga qaraganda, tasavvur taraqqiyotining rivojlanish sur'atlarini sezilarli darajada kamligi aniqlandi. Arkada sevuvchilar tasavvurning eng past darajalarini namoyish etdilar [4:65].

Bolaning haddan tashqari raqamli faoliyatining aniq xavflaridan biri bu kompyuter va internetga qaramlikning kuchayganligi bo'lishi mumkin, bu haqiqiy dunyoga qiziqishning yo'qligi va virtual, raqamli dunyoni afzal ko'rishda namoyon bo'ladi.

Zamonaviy tadqiqotlar (G.V.Soldatova, E.P.Rasskazova) 14 yoshdan katta o'spirinlar ko'pincha bu muammoga duch kelishini isbotlashga harakat qilgan, ammo 7 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalarning taxminan 13 foizi Internetga moyil bo'lishadi. Ushbu muammoning o'ylashga moyilligi bor, chunki tarmoq madaniyatiga qo'shilish yoshi kamaymoqda va shu bilan birga Internetga moyil bolalarning yoshi kamaymoqda. Bundan tashqari maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda o'zini-o'zi boshqarish mexanizmlari hali ishlab chiqilmagan va ular shunchaki onlayn o'yin o'ynashga sarflanadigan vaqt miqdorini nazorat qila olmaydilar.

Biroq maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan raqamli qurilmalardan foydalanish muammosini hal qilishda yana bir yondashuv mavjud (E.V.Gulyaeva, Yu.A.Soloviev, E.A.Kulikova, N.V.Belinova, B.Hoffman, Z.Genc va boshqalar). Ushbu yondashuvga ko'ra, kompyuter rivojlanayotgan predmet muhitining boyituvchi elementiga aylanishi mumkin; u "bolalarning kognitiv faolligini rivojlantirishga, ijobiy hissiy muhitni yaratishga va shaxsni ijtimoiylashishiga hissa qo'shadi" [1:10].

Mamlakatimizda har qanday ta'lim tizimida, shu jumladan, maktabgacha ta'limda ham axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni tavsiya etuvchi me'yoriy hujjatlar mavjud.

Maktabgacha ta'lim sohasidagi amaliyot o'qituvchilari va mutaxassislari audio va vizual materiallarning namoyish etilishi uning yuqori interaktivligi, shuningdek, turli xil materiallar (video, audio yozuvlar, prezentatsiyalar va boshqalar) bilan ishlash qobiliyati tufayli yangi ma'lumotni qabul qilish samaradorligini oshiradi degan fikrga qo'shiladilar. Ularning fikriga ko'ra, raqamli texnologiyalarni pedagogik jarayonga qo'shilishi barqaror ijobiy motivatsiya va kognitiv qiziqishni rivojlantirish tufayli maktabda muvaffaqiyatli o'qishning asosini tashkil qilishi mumkin (E.A.Kulikova, N.V.Belinova).

Bugun maktabgacha ta'limda raqamli boyitishga xizmat qilmoqda. Ammo bu yoshdagi texnologiyalarning keng qo'llanilishi bir tomondan bolalarning psixofiziologik o'ziga xosligini inobatga olib bolalarni o'qishga, bilishga bo'lgan qiziqishlarini oshirsa, har qanday raqamli texnologiyalardan foydalanishda ikkinchi tomondan atrof-olam haqidagi tasavvurlarini ehtiyotkorlik bilan yondashish lozim.

Adabiyotlar

1. Гуляева Е.В., Соловьева Ю.А. Компьютерные игры в жизни дошкольников. // Психологическая наука и образование, 2012. №2. -С. 5-12.
2. Солдатова Г.В., Шляпников В.Н. Новые образовательные и воспитательные технологии. Использование цифровых устройств детьми дошкольного возраста. // Нижегородское образование, 2015. № 3. -С. 78–85.
3. Тендрякова М.В. Старые и новые лики игры: игровая специфика виртуального пространства. // Культурно-историческая психология, 2008. №2 -С.60-68.
4. Beata Hoffman. Computer as a Threat or an Opportunity for Development of Children // Procedia – Social and Behavioral Sciences 146, 2014. C. 15 – 21
5. Lena Lee. Digital Media and Young Children's Learning: A Case Study of Using iPads in American Preschools // International Journal of Information and Education Technology, Vol. 5, No. 12, December 2015. -P. 947 – 950.
6. Serge Tisseron. Les dangers de la télé pour les bébés. Bruxelles: Yapaka.be, 2013. –P. 61.
7. Xalikova U.M. (2020). Maktabgacha ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligi. Интернаука, 13-2, -P. 78-79.
8. <https://cyberleninka.ru/article/n/ra-amli-tehnologiyalar-vositasida-maktabgacha-yoshdagi-bolalarning-elementar-matematik-k-nikmalarini-shakllantirish>.
9. <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-talim-tashkilotlarining-talim-tarbiya-zharayonida-multimediaga-asoslangan-kompyuter-yinlarini-llash>.

REZYUME. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan raqamli qurilmalardan foydalanishni o'rganishda xorijiy yondashuvlar ko'rib chiqiladi, maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishiga raqamli texnologiyalarning ta'siri mumkin bo'lgan afzalliklar va xavflar haqida mulohazalar yuritilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются зарубежные подходы к изучению использования цифровых устройств дошкольниками, комментируются возможные преимущества и опасности влияния цифровых технологий на познавательное развитие дошкольников.

SUMMARY. The article discusses foreign approaches to the study of the use of digital devices by preschoolers, comments on the possible advantages and dangers of the influence of digital technologies on the cognitive development of preschoolers.